

Wojciech Góralski

"O Roma felix. Geneza, specyfika i przeobrażenia instytucji politycznych Państwa Miasta Watykańskiego",
Wojciech Jakubowski, Warszawa
2005 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 50/1-2, 299-308

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Jakubowski, *O Roma felix. Geneza, specyfika i przeobrażenia instytucji politycznych Państwa Miasta Watykańskiego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2005, ss. 494.

Starannie wydana przez Oficynę Wydawniczą ASPRA-JR, a dofinansowana przez Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego praca Wojciecha Jakubowskiego, adiunkta w Instytucie Nauk Politycznych na wymienionym Wydziale, poświęcona instytucjom politycznym najmniejszego na świecie państwa – Państwa Miasta Watykańskiego, stanowi pierwsze tego typu opracowanie monograficzne, uzupełniając istniejącą dotąd w piśmiennictwie lukę.

Zadaniem badawczym, które postawił sobie Autor monografii, jest analiza i wyjaśnienie specyfiki polityczno-ustrojowej jednego z miniaturowych państw Europy. Niespotykany nigdzie w tej mierze fenomen państwowości watykańskiej został ujęty zarówno na płaszczyźnie rozstrzygnięć teoretycznych, jak i wnikliwej analizy systemu sprawowania rządów.

W tytule opracowania wskazano na bezpośredni przedmiot dociekań Autora – jest nim geneza, specyfika i przeobrażenia (ewolucja) instytucji politycznych Państwa Miasta Watykańskiego, a tym samym systemu jego organów władzy publicznej. Jest to zatem studium politologiczno-historyczne.

Podstawowe problemy, wokół których toczy się postępowanie badawcze, dotyczą trzech pytań: czy Watykan jest państwem; jaka jest natura relacji Watykanu w stosunku do Stolicy Apostolskiej; jak przedstawia się struktura systemu politycznego oraz forma Państwa Miasta Watykańskiego. Oznacza to, że analiza Autora dokonuje się na trzech poziomach, ujmujących aspekt genetyczny i teoriopoznawczy (dwa pierwsze problemy) oraz instytucjonalno-polityczny, postrzegany zarówno w wymiarze strukturalnym, jak i funkcjonalnym (problem trzeci).

Tak ujęty przedmiot pracy wytyczył jej konstrukcję, na którą składają się dwie części: pierwsza – *U źródeł państwowości Watykanu* (s. 35-198) oraz druga – *Specyfika i przeobrażenia instytucji politycznych* (s. 199-381). Część pierwsza obejmuje trzy rozdziały, poświęcone kolejno: dziedzictwu Państwa Kościelnego (pierwszy); „kwestii rzymskiej” i Traktatom Laterańskim (drugi); Państwu Watykańskiemu w perspektywie teoriopolitycznej (trzeci). W części drugiej natomiast znalazły się cztery rozdziały, w których Autor koncentruje swoją uwagę na następujących kwestiach: model systemu politycznego (czwarty); pozycja ustrojowa suwerena oraz

ewolucja instytucji konklawe (piąty); ewolucja władzy delegowanej Kurii Rzymskiej (szósty); ewolucja innych instytucji władzy publicznej (siódmy). Tego rodzaju schemat jawi się jako w pełni uzasadniony, konsumujący to, co zostało zapowiedziane w tytule książki (we wszystkich jego elementach).

Złożoność oraz specyfika przedmiotu badawczego nakazały posłużenie się adekwatnymi do tej rzeczywistości metodami: w części pierwszej komparatystyczno-historyczną, w drugiej zaś systemową. *De facto* – w wielu obszarach opracowania – Autorowi nieobca jest także metoda historyczno-prawna.

Słusznie W. Jakubowski zastrzegą się, że skupienie uwagi na Państwie Mieście Watykańskim, uwidocznione w tytule książki, sprawia, że przedmiotem analiz politologicznych nie jest Stolica Apostolska, a w konsekwencji także funkcjonowanie Kurii Rzymskiej (jako organu administracji kościelnej), chyba że co innego wynika – a w określonych przestrzeniach tak właśnie jest – z natury rzeczy. Analizy te nie obejmują poza tym kwestii statusu międzynarodowego Kościoła katolickiego, działalności dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej, która wykracza poza zakres funkcjonowania Państwa Miasta Watykańskiego, a tym bardziej nie dotyczą roli tegoż Kościoła we współczesnym świecie, czy też aspektów teologicznych.

Ramy czasowe przyjęte w badaniach (1929-2005) są całkowicie uzasadnione: cezurą *a quo* jest podpisanie Traktatów Laterańskich i powstanie Państwa Miasta Watykańskiego, termin zaś *ad quem* to wybór aktualnego Suwerena tego państwa.

Podejmując analizę instytucji politycznych Watykanu, Autor oparł się na szerokiej bazie źródłowej. Stanowią ją akty prawne (konwencje i umowy międzynarodowe, w szczególności traktat i konkordat laterański), akta soborów: Watykańskiego I i Watykańskiego II, akty papieskie i akty Kurii Rzymskiej oraz inne wydawnictwa źródłowe, a także źródła internetowe. Wykaz źródeł zamieszczony w bibliografii (s. 420-428) wskazuje na szeroko zakrojoną kwerendę w tym zakresie. Nawiązano poza tym w opracowaniu równie szeroko (zob. 415 pozycji w wykazie) do opracowań z zakresu różnych dyscyplin naukowych (monografie i artykuły).

Gdy mowa o opracowaniach, to należy stwierdzić, że podczas gdy historia instytucji politycznych Państwa Kościelnego znajduje w piśmiennictwie swój szerszy refleks, to kwestia państwowości Watykanu jest tutaj traktowana wręcz wybiórczo i powierzchownie. Szczególny walor poznawczy ma dla Autora praca W. M. Zarębczana: *Polacy w Watykanie. Instytucje i urzędy oraz Polacy w nich pracujący. Historia i współczesność* (Pelplin 2004).

Na marginesie prezentacji stanu piśmiennictwa, o którym mowa, wypadnie porzucić drobną korektę w odniesieniu do stwierdzenia, że luki poznawczej nie wypełnia tutaj dostatecznie między innymi literatura kanonicznoprawna, *wchodząca w zakres nauk teologicznych, gdyż wynika z odmiennych potrzeb poznawczych oraz bazuje na innych założeniach metodologicznych* (s. 31). Otóż prawo kanoniczne, na-

leżąc do nauk teologicznych, jest jednocześnie dyscypliną mającą swoje miejsce także w obrębie nauk prawnych, i w dużej mierze opiera się na założeniach metodologicznych tam przyjętych.

We wstępie Autor stawia trzy podstawowe tezy: 1) Państwo Miasta Watykańskiego nosi na sobie znamiona państwa i jego atrybuty podmiotowe (rozumowanie indukcyjne); 2) związek Stolicy Apostolskiej z Państwem Watykańskim ma charakter historyczny i teleologiczny, przyjmując postać unii funkcjonalnej, która ma charakter unikalny (rozumowanie dedukcyjne); 3) struktura organów władzy publicznej Watykanu oraz rządząca nimi logika jest odmienna od znanej z teorii i praktyki świeckich systemów politycznych (rozumowanie dedukcyjne). By odpowiedzieć na pytanie, czy w pracy wykazano dostatecznie zasadność postawionych tez, należy prześledzić bliżej sam tok dyskursu Autora.

W części pierwszej czytelnik zapoznaje się najpierw – w rozdziale pierwszym (s. 37-83) – z dziedzictwem Państwa Kościelnego. Wychodząc od donacji Pepina z 754 roku i utworzenia Państwa Kościelnego, Autor ukazuje powstanie i rozwój świeckiej władzy papieży do 1870 roku. Wiele uwagi poświęca tutaj „kwestii rzymskiej”, zapoczątkowanej przez Wielką Rewolucję Francuską, a także koncepcjom politycznego jej rozwiązania, okolicznościom upadku w 1870 roku Państwa Kościelnego oraz Ustawie gwarancyjnej z 1871 roku. Skupiając z kolei swoją uwagę na ewolucji instytucji politycznych Państwa Kościelnego, omawia najpierw powstanie i rozwój administracji papieskiej. Ważna konstatacja dotyczy tutaj faktu, iż do likwidacji Państwa Kościelnego brak było jasnego podziału na organy zarządzające Kościołem powszechnym i organy zarządzające Państwem Watykańskim (paralelizm kościelno-państwowy w administracji), kiedy to Kuria Rzymska odpowiadała za całokształt polityki papieżstwa. Trafne jest zwrócenie uwagi na rolę reformy wymienionej instytucji, dokonaną w 1588 roku przez Sykstusa V, a także na ustanowienie w 1487 roku Sekretariatu Stanu oraz na rolę polityczno-administracyjną Kamery Apostolskiej i nadanie Państwu Kościelnemu w 1848 roku, przez Piusa IX, konstytucji (*Statut Fundamentalny dla Rządów Doczesnych w Państwie Świętego Kościoła*). Reformę Kurii Rzymskiej dokonaną w 1908 roku przez Piusa X, a usankcjonowaną przez Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku, Jakubowski postrzega jako wyraz przyjęcia do wiadomości nieodwracalności zmian zaistniałych po 1870 roku.

W rozdziale drugim (s. 84-127), poświęconym „kwestii rzymskiej” i Traktatom Laterańskim, został najpierw przedstawiony jej rozwój w okresie od 1870 do 1929 roku, a następnie Pakty Laterańskie z 1929 roku, stanowiące uwięźnienie niełatwych rokowań między Stolicą Apostolską a Włochami. Jasno zaprezentowano postanowienia traktatu normalizacyjnego z 11 lutego 1929 roku, podpisanego przez kard. P. Gasparri (w imieniu Piusa XI) i B. Mussoliniego (w imieniu Wiktora

Emanuela III), ze zwróceniem uwagi na poważne rozbieżności w wykładni zapisów tego dokumentu, a przede wszystkim samego charakteru traktatu (traktat pokojowy czy porozumienie polityczne?). Interesująco Autor referuje tutaj istotę debaty toczącej się wówczas na temat natury tegoż traktatu. Trafne wydaje się zajęcie stanowiska, w myśl którego z tekstu wymienionego dokumentu zdaje się wynikać, że strony celowo pominęły rozstrzygnięcie tego, czy chodzi o utworzenie nowego państwa, czy tylko o zmianę statusu nieokupowanej przez Włochy części uprzednio istniejącego Państwa Watykańskiego. Tym bardziej, że traktat w zasadzie niczego – w zakresie terytorialnym – nie zmienił w stosunku do *status quo* istniejącego po roku 1870. Interesujący jest fragment na temat ugody laterańskiej w świetle faszystowskiej doktryny państwa.

Podczas gdy dwa pierwsze rozdziały mają charakter problemowo-chronologiczny, z kolei rozdział III opracowania (s. 128-198), mający za przedmiot Państwo Watykańskie w perspektywie teoriopolitycznej, jest ujęciem problemowym. Autor zajmuje się tutaj kontrowersją związaną z istotą Traktatów Laterańskich z punktu widzenia nauki o stosunkach międzynarodowych, a także nauki o państwie i polityce. Istotnym wątkiem jest w tym obszarze sprawa sporów odnośnie do podmiotowości Państwa Miasta Watykańskiego, jego formy oraz specyfiki relacji zarówno ze Stolicą Apostolską, jak i z Włochami.

Gdy chodzi o kontrowersje wokół podmiotowości Watykanu, to W. Jakubowski, po przyjęciu tezy, iż państwo to (miniaturowe) cieszy się w pełni atrybutem podmiotowości w skali międzynarodowej (wykazując wszystkie cechy definicyjne i przymioty państwa), zapoznaje czytelnika z teorią *państwa personalnego* H. Reinhardta, z koncepcją suwerenności *związku społecznego* P. Fiore oraz z koncepcją suwerenności *wspólnoty duchowej* G. Radbrucha. Następnie zatrzymuje się nad zakresem jurysdykcji terytorialnej i personalnej Państwa Watykańskiego (będącego miastem), wskazując bardzo szczegółowo na osobliwości graniczne Watykanu; dowodząc, że dobra eksterytorialne Stolicy Apostolskiej (przede wszystkim bazyliki większe – poza Bazyliką św. Piotra) nie przynależą do Państwa Watykańskiego (choć państwo to administruje nimi w imieniu Stolicy Apostolskiej); charakteryzując Państwo Watykańskie jako „zamknięte” (obowiązek uzyskania przepustki na wejście na jego terytorium), a także jako *państwo-urząd* (o specyficznym charakterze obywatelstwa). Za doniosłe należy uznać stwierdzenie Autora, zaczerpnięte z Traktatu Laterańskiego, iż Państwo Watykańskie stanowi skrawek terytorium niezbędny do tego, by *suwerenność Biskupa Rzymskiego – jako głowy Kościoła – była w sposób niekwestionowany zagwarantowana* (s. 140). Podkreślając zaś specyfikę tego państwa zauważa, że terytorium jest pierwszym z jego elementów konstytutywnych, a jego utworzenie miało na celu spełnianie funkcji znacznie wykraczających poza samą organizację terytorialną i jego obywateli.

W dalszym dyskursie zawartym w rozdziale Autor podnosi kwestię suwerenności Biskupa Rzymskiego. Bardzo istotnym momentem, od którego rozpoczyna, jest organiczny związek Stolicy Apostolskiej z Kościołem. Podkreśla, że suwerenność papieża wypływa z dwóch tytułów: jako głowy Kościoła (suwerenność duchowa) i jako głowy państwa (suwerenność świecka, terytorialna), przy czym suwerenność duchowa stanowi fundament dla przypisywanych papieżowi atrybutów suwerenności świeckiej. Ta ostatnia, choć nie ma charakteru akcesoryjnego, pozostaje podporządkowana suwerenności duchowej. Stolica Apostolska, przez którą w prawie międzynarodowym należy rozumieć w szczególności Biskupa Rzymskiego, jako zwierzchnia władza w Kościele, pozostaje z nim w absolutnie ścisłej łączności. Na mocy wzajemnej suwerenności Stolica Apostolska korzysta z powszechnie uznawanej podmiotowości publicznoprawnej na płaszczyźnie prawa międzynarodowego.

Pozostając w podstawowym nurcie swoich dociekań, a więc dotyczących Państwa Miasta Watykańskiego, Autor ukazuje z kolei związek historyczny Stolicy Apostolskiej z tymże państwem. Zwraca przy tym uwagę, iż relacje zachodzące między tymi dwoma bytami prawnymi są w doktrynie ujmowane wedle formuły bądź monistycznej (po utworzeniu Państwa Miasta Watykańskiego istnieje jeden podmiot w stosunkach międzynarodowych – dla jednych jest nim Stolica Apostolska, dla innych Watykan), bądź dualistycznej (istnieją dwa podmioty suwerenności). Trafne jest tutaj przywołanie artt. 3 i 26 Traktatu Laterańskiego, z których wynika, że uznaje się dwa suwerenne podmioty. Za koncepcją dualistyczną opowiada się jednoznacznie Autor. Odrzucając inne zapatrywania w przedmiocie charakteru związku Stolicy Apostolskiej z Państwem Miastem Watykańskim, wyraża pogląd, w myśl którego ten historyczny (w latach 756-1870 i po roku 1929) związek jest związkiem organicznym, tj. koniecznym, gdyż istnieje z natury rzeczy, a także związkiem o charakterze teleologicznym; jest zatem unią funkcjonalną (istnienie Państwa Miasta Watykańskiego jest funkcją misji, jaką pełni Stolica Apostolska). Słuszna jest konstatacja, iż tak jak Stolica Apostolska mogłaby istnieć bez Państwa Watykańskiego, tak Państwo Watykańskie bez Stolicy Apostolskiej straciłoby rację bytu.

W końcowym segmencie rozdziału porusza się bardzo interesującą kwestię specyfiki relacji między Państwem Miastem Watykańskim a Włochami (ograniczenia obustronne; relacje w sferze sądowniczej; reżim prawny Placu św. Piotra; powiadamianie o czynnościach urzędowych; zrzeczenie się przywileju sądu kościelnego; gwarancje dotyczące dóbr nieeksterytorialnych; gwarancje osobowe – uznanie praw suwerennych papieża; wolność konklawe i soboru powszechnego; pozycja kardynałów; wyłączenia na rzecz dostojników i urzędników Stolicy Apostolskiej; kontrowersje wokół „centralnych instytucji” Kościoła).

Część druga pracy (dotycząca specyfiki i przeobrażeniom instytucji politycznych), obejmująca aspekt instytucjonalnopolityczny systemu rządów Państwa Miasta Watykańskiego, rozpoczyna się od rozdziału (czwarty) – o perspektywie problemowej – poświęconego modelowi systemu polityczno-ustrojowego (s. 201-233). Analizując najpierw samą strukturę systemu politycznego Watykanu, W. Jakubowski wskazuje na jej komponenty: wyodrębnione organy władzy publicznej (Biskup Rzymski, organy Kurii Rzymskiej, inne instytucje władzy publicznej) oraz na łączące je relacje funkcjonalne (monocentryzm polityczny o wysokim stopniu sformalizowania, hierarchiczność, zamknięty charakter elity władzy, ograniczone mechanizmy komunikowania z otoczeniem). Ukazując następnie wymiar socjopolityczny i prawnopolityczny systemu rządów, Autor zwraca uwagę na wyjątkowy charakter katalogu zasad ustrojowopolitycznych Państwa Watykańskiego (służebny cel państwa, suwerenność jednostki i monarchiczna forma państwa, państwo wyznaniowo-hierokratyczne, jednolitość władzy i jej patrymonialny charakter, neutralność w stosunkach międzynarodowych). Wskazując zaś na źródła prawa konstytucyjnego, słusznie przyjmuje, że obok Traktatu Laterańskiego i Ustawy Zasadniczej (nadanej Watykanowi przez Jana Pawła II 26 listopada 2000 roku), źródłem równoważnym jest tutaj Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku oraz Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 roku. Eksplicacja każdej z wymienionych zasad ustrojowopolitycznych wypada bardzo korzystnie – Autora znamionuje i tutaj wnikliwość, precyzja i dbałość o staranne dokumentowanie swoich wywodów. Cały czas przyświeca mu idea ukazania specyfiki ustroju Państwa Watykańskiego. Zasadny jest wniosek, iż system polityczny Watykanu odznacza się wysokim stopniem sformalizowania. Z uznaniem należy odnieść się także do kolejnego wątku dotyczącego specyfiki systemu prawnego tegoż państwa, polegającej na jego charakterze dualnym, a więc systemu złożonego z ustawodawstwa kanonicznego i ustawodawstwa państwowego. Autor wykazuje dobrą znajomość legislacji kanonicznej, m.in. uregulowań szczegółowych. Oryginalna jest systematyka aktów prawnych legislacji państwowej Watykanu. Na wymiar organizacyjno-polityczny systemu rządów Watykanu zwrócono uwagę poprzez wskazanie roli suwerena (Biskupa Rzymskiego), absolutnego monarchy Państwa Miasta Watykańskiego, instytucji Kurii Rzymskiej oraz innych instytucji władzy publicznej.

Z oryginalne, a przy tym bardzo użyteczne także dla nauk prawnych, uznać należy dwa schematy autorskie ilustrujące ustrój Stolicy Apostolskiej (s. 230) oraz instytucje polityczne Państwa Miasta Watykańskiego (s. 232).

Kolejne trzy rozdziały rozprawy przyjmują perspektywę problemowo-chronologiczną w stosunku do instytucji politycznych Państwa Miasta Watykańskiego, pozwalając *wydobyć* wymiar funkcjonalny systemu rządów najmniejszego państwa na świecie.

Przedmiotem rozdziału piątego (s. 234-315) jest pozycja ustrojowa suwerena Watykanu oraz ewolucja instytucji konklawe. Bliższe określenie pozycji ustrojowej Biskupa Rzymskiego (jako suwerena i głowy państwa oraz jako głowy Kościoła), uznane przez Jakubowskiego za kluczowy problem badawczy, uwarunkowane jest najpierw określeniem władzy papieża. Odwołując się do norm prawa kanonicznego oraz do doktryny, władzę tę (*potestas regendi seu iurisdictionis*) uznaje za zwyczajną, najwyższą, pełną, bezpośrednią i powszechną, sprawowaną w każdym jej wymiarze: ustawodawstwa, administracji i sądownictwa. Wskazuje także na podstawowe płaszczyzny urzędu prymacjalnego, prezentuje oryginalny katalog tzw. rezerwatów papieskich. Korekty wymaga stwierdzenie (s. 234, przyp. 7), że funkcja przewodniczącego Konferencji Episkopatu Włoch pochodzi z wyboru, pochodzi ona bowiem z nominacji papieża (na marginesie wolno zauważyć występujące na s. 235, przyp. 14, i powtarzające się wielokrotnie, powoływanie się na podręcznik *F. Bączkowskiego*; tymczasem chodzi o *F. Bączkovicza*). W refleksji nad pozycją ustrojową Biskupa Rzymskiego słusznie Autor zatrzymuje się także nad instytucją legatów papieskich. Z kolei zajmuje się ustrojem Kolegium Kardynalskiego, wskazując m.in. na funkcje tego organu (konsultatywna, elekcyjna i zarządzająca), po czym skupia swoją uwagę na kwestii wakansu Stolicy Apostolskiej oraz instytucji konklawe do 1996 roku. Tę ostatnią ukazuje m.in. w aspekcie źródeł prawa. Na uwagę zasługuje tutaj zaprezentowanie oryginalnych tabel ukazujących systemy głosowania na konklawe (s. 264) oraz konklawe w rozwoju historycznym (s. 267-270). Elekcje papieskie w latach 1922 (od wyboru Piusa XI) – 2005 (do wyboru Benedykta XVI) Kandydat referuje dość szczegółowo, łącznie z ich przebiegiem (czy było to niezbędne?, a poza tym czy powoływane źródła są wiarygodne?).

Ostatni wątek rozdziału dotyczy sediswakancji i wyboru papieża w ustawodawstwie obowiązującym. Na podkreślenie zasługuje tutaj wnikliwy komentarz do odnośnych fragmentów Konstytucji apostolskiej Jana Pawła II *Universi Dominici gregis* z dnia 22 lutego 1996 roku, a także oryginalne zilustrowanie (tabelami) możliwej procedury głosowań, określonej w tym dokumencie (s. 309-311), oraz porządku czynności w okresie wakansu (s. 312-314). Trzeba też zaznaczyć, że referując poszczególne momenty dotyczące sediswakancji, Autor ma na względzie to wszystko, co odnosi się do Stolicy Apostolskiej i Państwa Watykańskiego (m.in. uprawnienia Kolegium Kardynalskiego).

Rozdział szósty (s. 316-355) poświęcony jest kolejnemu elementowi systemu politycznego Państwa Miasta Watykańskiego, jakim jest Kuria Rzymska. Po przedstawieniu etapów posoborowej reformy tej instytucji, dokonanej przez Pawła VI, została zaprezentowana struktura Kurii Rzymskiej będąca rezultatem reformy Jana Pawła II, przeprowadzonej 28 czerwca 1988 roku Konstytucją apostolską *Pastor bonus*. W odrębnym punkcie wskazuje się na rolę polityczno-ad-

ministracyjną Sekretariatu Stanu. Udział urzędów kurialnych w wykonywaniu władzy publicznej w Państwie Watykańskim został ukazany poprzez funkcje Kamery Apostolskiej, Administracji Dóbr Stolicy Apostolskiej i Prefektury Spraw Ekonomicznych Stolicy Apostolskiej. W ostatnim fragmencie rozdziału zreferowano posoborową odnowę i reformę Prefektury Domu Papieskiego oraz jej pozycję ustrojową i funkcjonowanie.

Rozdział siódmy (s. 356-381) ma za przedmiot ewolucję innych instytucji władzy publicznej w Watykanie. Na wstępie została przedstawiona dynamika rozwoju administracji cywilnej (organy ustawodawcze i wykonawcze tego państwa do 2000 roku: Gubernator Państwa, Papieska Komisja do Spraw Państwa Miasta Watykańskiego). Następnie Autor omówił reformę ustroju dokonaną przez Jana Pawła II mocą Ustawy Zasadniczej z 2000, która ustrukturyzowała administrację cywilną następująco: Papieska Komisja do Spraw Państwa Miasta Watykańskiego (organ ustawodawczy), Przewodniczący Papieskiej Komisji (organ wykonawczy), Radca Generalny i Radcy Stanu (organy konsultatywne). Przedmiotem dalszej analizy są etapy rozwoju sądownictwa państwowego – poczynając od Ustawy Zasadniczej z 1929 roku do reformy Piusa XII z 1946 roku (całkowicie odrębna struktura sądownictwa od Stolicy Apostolskiej). Reforma ta, która przetrwała do czasów współczesnych, kreuje następującą strukturę: Urząd Sędziego, Trybunał I Instancji, Sąd Apelacyjny; Sąd Kasacyjny. Wreszcie wskazuje się na organy watykańskie o kompetencjach szczególnych, do których należą: administracja kościelna (Wikariusz Generalny Jego Świątobliwości dla Miasta Watykańskiego), sądownictwo kościelne (Trybunał Kościelny dla Państwa Miasta Watykańskiego), Biuro Pracy Stolicy Apostolskiej (instytucja kościelno-watykańska).

Do właściwego tekstu rozprawy dodane są dwa aneksy. Pierwszy, dotyczący zakawowania Stolicy Apostolskiej po śmierci Jana Pawła II, obejmuje dokument notyfikacji o zgonie Papieża, wykaz kardynałów w dniu zakawowania Stolicy Apostolskiej (z podziałem przyjętym według różnych podstaw), herby kardynałów oraz skład Kolegium Kardynalskiego według precedencji. W aneksie drugim znalazły się ilustracje papieskich formacji wojskowych.

W podsumowaniu należy powiedzieć, że opracowanie Wojciecha Jakubowskiego stanowi oryginalną, pierwszą tego rodzaju monografię poświęconą instytucjom politycznym oraz systemowi organów władzy publicznej najmniejszego państwa w świecie, utworzonego w 1929 roku – na mocy Traktatów Laterańskich – Państwa Miasta Watykańskiego. W oparciu o szerokie zaplecze źródłowe, a także nawiązując do należących do różnych dyscyplin opracowań, fragmentarycznie tylko i marginalnie ujmujących niektóre wątki związane z przedmiotem badawczym, Autor wyczerpująco ukazał zarówno genezę i przeobrażenia historyczne owych instytucji i owego systemu, jak i ich specyfikę, a tym samym w pełni zrealizował postawione

sobie zadanie. Co więcej, wyraźnie wyczuwana przez czytelnika jego pasja badawcza w odniesieniu do przedmiotowej problematyki sprawiła, że w wielu obszarach ubogacił swoje wywody interesującym skądinąd materiałem faktograficznym (tabele, wykazy, zestawy) oraz licznymi ilustracjami.

Przeprowadzone analizy – ujmujące w pierwszej części opracowania aspekt genetyczny i teoriopoznawczy, w drugiej zaś instytucjonalnopolityczny (w wymiarze strukturalnym i funkcjonalnym) – pozwoliły na całkowicie pozytywne zweryfikowanie przyjętych na wstępie przez W. Jakubowskiego tez. Umożliwiły więc najpierw stwierdzenie, że Państwo Miasta Watykańskiego wykazuje podstawowe cechy definicyjne państwa i jego atrybuty podmiotowe, jest więc państwem w pełnym tego słowa znaczeniu. Pozwoliły następnie uznać za zasadne, że związek Stolicy Apostolskiej z Państwem Watykańskim ma charakter historyczny i celowościowy i przesądza o unii funkcjonalnej, nieznannej w innych przypadkach. Wreszcie upoważniły do przyjęcia, iż struktura organów władzy publicznej Watykanu oraz kierowana nimi logika jest odmienna w stosunku do jakichkolwiek innych systemów politycznych.

Cenne jest zatem najpierw wykazanie przez Autora, iż Watykan jest państwem *sensu stricto*, a więc organizacją polityczną społeczeństwa zamieszkującego określone terytorium, o hierarchicznej władzy publicznej, posiadającą konieczne (cztery) atrybuty podmiotowe. Specyficzny status tego państwa pozwala postrzegać je w optyce koncepcji państwa jako aparatu władzy publicznej, a więc państwa-urzędu. Niemalą zasługą Autora jest następnie konstatacja dotycząca (historycznego) związku zachodzącego między Stolicą Apostolską a Państwem Miasta Watykańskiego, który to związek wyraża się w istnieniu nieznanego w żadnym systemie unii funkcjonalnej (*ratio vitae* Watykanu jest zapewnienie niezależności Stolicy Apostolskiej). Jednoznaczne przy tym opowiedzenie się przez Autora za istnieniem dwóch podmiotów (koncepcja dualistyczna), a tym samym odróżnienie organów władzy kościelnej od organów państwowych umożliwia – na gruncie nauk o polityce, a także prawa międzynarodowego i teorii państwa – rozstrzygnięcie wielu kontrowersji (teoretycznych) dotyczących wzajemnych relacji między Stolicą Apostolską a Watykanem. Niewątpliwym wreszcie walorem pracy jest wskazanie na specyfikę układu polityczno-ustrojowego i organizacji poszczególnych organów władzy oraz pogłębiona analiza w zakresie i form sprawowania władzy publicznej w tymże układzie politycznym obydwu podmiotów jako całości pozwoliły tę specyfikę ukazać. Dodać należy, że bliższe określenie pozycji ustrojowej Biskupa Rzymskiego – jako suwerena i głowy państwa i jednocześnie głowy Kościoła – pozostaje momentem bardzo istotnym.

Szerokie i dogłębne spojrzenie na strukturę polityczno-ustrojową Państwa Miasta Watykańskiego, obejmujące zarówno jej wymiar historyczny, jak i dotyczący

współczesności, pozwoliło Autorowi na dostrzeżenie określonych kierunków ewolucji przebadanych instytucji: odchodzenie od bezpośrednich rządów papieskich i skłanianie się ku udzielaniu specjalnych pełnomocnictw Sekretariatowi Stanu i sekretarzowi stanu oraz ku delegowaniu władzy dykasteriom kurialnym i innym instytucjom publicznym; jednoznaczne oddzielanie funkcji kościelnoprawnych i publicznoprawnych; zmniejszanie zakresu udziału osób świeckich w wykonywaniu władzy. Wyrazem owej optyki Autora są także postulaty badawcze, które sygnalizuje w zakończeniu swojego studium.

W ocenie książki nie należy pominąć i tego, że wywiązanie się z podjętego zadania badawczego, wymagające umiejętności poruszania się nie tylko w obszarze nauk o polityce, lecz także historii, prawa międzynarodowego, prawa kanonicznego i prawa konstytucyjnego, nie nastęrczyło W. Jakubowskiemu większych trudności. Wypada też dodać, że prezentowane w opracowaniu treści znalazły odpowiednie sprzymierzenia w dbałości, a nawet pewnym kunszcie stylu i języka.

Lekturę tej interesującej pracy można zalecić nie tylko politologom, historykom, prawnikom i kanonistom, lecz także wszystkim innym zainteresowanym osobliwą strukturą instytucji politycznych równie osobliwego państwa, jakim jest Watykan.

ks. Wojciech Góralski

Pierre-Marie Delfieux, *Come monastero la città. Un nuovo volto del monacismo*, Ancora Editrice, Milano 2005, ss. 326.

W Kościele katolickim wciąż powstają nowe wspólnoty życia konsekrowanego m.in. o charakterze monastycznym. Przykładem są Jerozolimskie Wspólnoty Monastyczne założone w 1975 r. w Paryżu przez księdza Pierre Marie Delfieux. Założyciel tejsze wspólnoty, a jednocześnie Autor recenzowanej publikacji urodził się 4 grudnia 1934 roku. Po otrzymaniu święceń kapłańskich pełnił w latach 1966-1972 funkcję duszpasterza akademickiego na Sorbonie i w Grand Palais. Następnie przez dwa lata przebywał na Saharze, doświadczając życia pustelniczego. Po powrocie i rozmowie z arcybiskupem Paryża kardynałem François Marty założył Jerozolimskie Wspólnoty Monastyczne, których miejscem działalności są aglomeracje miejskie. Obecnie jest ich przełożonym generalnym. P. M. Delfieux „mnich miasta” jest też cenionym i znanym kaznodzieją, zarówno w Polsce, jak i w Europie.

Przybliżenie sposobu życia nowych mnichów wydaje się korzystne, chociażby z tego względu, że już wkrótce mnisi i mniszki ze Wspólnot Jerozolimskich zamieszkają w Warszawie. Skorzystali oni z zaproszenia ks. kard. Józefa Glempa